

דפי עיון

במפרשים

"ליהודים היתה אורה" אמר רבי יהודה:
אורה - זו תורה.

וכך הוא אומר:
"כי נר מצוה ותורה אור" [מגילה ט"ז]

לזכרה של: אורה מושקוביץ ע"ה
משואות-יצחק

י"ל ע"י מ. מושקוביץ * משואות-יצחק 79858 ד.נ.שדה-גת * טל': 08-8616173 * פקס: 08-8616174

שנת תשע"א

פרשת כי תצא

א. רמב"ן .

פרק כא' פסוק יב' :

(יב) ועשתה את צפרניה. תגדלם כדי שתתנוול, לשון רש"י כדברי רבי עקיבא^א. וכן פירש אונקלוס^ב. והנה לדעתם יהיה ועשתה כמו ועשת את התבואה^ג, כי הצמיחה תקרא עשייה, אבל בספרי אמר רביה לרבי אליעזר^ד, ולא עשה רגליו^ה, ולא עשה שפמו^ו. והוא ראה גדולה, לכך אני אומר כי כל אלה משפטי אבלות^ז, והכל נמשך אל ובכתה את אביה ואת אמה^ח, וצוה שתגלה ראשה כדרך האבילות. כענין ויגן את ראשו^ט, דאיוב, וכן גזי בדרך^י, וכן קציצת הצפרנים אבלות כגלוח הראש. ואמר והסירה את שמלת שביה מעליה, כלומר תלבש בגדי אבל וישבה בביתך כאלמנה ולא תצא חוץ כלל, ובכתה את אביה ואת אמה, ותעשה כל זה ירח ימים כי בן דרך האבלים. ועל דעת רבותינו^{יא} שאומרים שהכל לכפר את יפיה, צוה שתסיר הבגדים הנאים מעליה, שהגויים, ארורים הם^{יב}, בנותיהם מתקשטות במלחמת^{יג} כדי לזנוה אחריהן, ותגלה את ראשה שהוא נוול גדול, ותקוץ הצפרנים^{יד} כי מנהג הנשים לגדל אותם ולצבעם במיני הפוך והצבעונים, ויקרא הכתוב הקציצה עשייה^{טו} בעבור כי שער הרגלים והשפם גם הצפרנים, לגדלם יקצצו אותם, והנראה בעיני כי הוא לשון מקוצר, הרגילו לקצר בדבר המובן, וטעמו לא עשה את רגליו ואת שפמו, המעשה הנעשה בהם, ירמוז לגלות שער הרגלים והשפם או לרחיצת הרגלים עצמן, וכן דעת יונתן בן עוזיאל שאמר לא שטף ית רגלית ולא ספר שפמיה, וכן ועשתה את צפרניה, מעשה הצפרנים^{טז}, והמפרשים^{יז} אמרו כי טעם עשייה-תקון, וכן וימהר^{יח} לעשות איתו^{יט}. והטעם בפרשה הזו מפני שהיא מתגיירת בעל כרחיה, ואין שואלין אותה אם תחפוץ לעזוב דתה ולהתייחד כאשר נעשה בגרים, אבל יאמר לה הבעל שתשמור תורת ישראל בעל כרחיה ותעזוב יראתה, וזה טעם ובכתה את אביה ואת אמה, כי תעזוב את עמה ואת אלהיה^כ, והוא מדרשו של רבי עקיבא^{כא}, אין אביה אלא ע"ג, כענין שנאמר אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני, והכלל כי היא מתאבלת על עזובה את דתה ותהיה לעם אחר, ויתכן שב"ד מטבילין אותה בעל כרחיה^{כב} כמו שעושים בעבדים, ומפני שאינה מתייחדת כמשפט הרחיק איתה הכתוב כל הזמן הזה, וטעם האבלות והבכי על דעת רבותינו כדי שתתנוול אולי יעבור חשקו ממנה, ור"א אמר כי נתנה לה התורה זמן כמשפט הבוכים על מת לכבוד אביה ואמה שמתו במלחמה.

אלות

1. מהו דעת רש"י בעקבות ר' עקיבא?
2. לצוהתו מהו דעת ר' אליעזר?
3. כולם מודים שהמדרש באפלות, אם כן בעצם על מה החחלוקת?
4. על מה היא מתאבלת ואיך?
5. למה מכריחים אותה להתט"ר?
6. איך חז"ל מתייחסים לכך?
7. מה דעת האבן-עזרא?

* * *

פרק כא' פסוק טז':

(טז) אשר יהיה לו. ואלל הזכור נאמר לתת לו פי שנים בכל אשר ימלא
 נו, כי הפסוק נוטן צדדיו כנמוחזק לכן נאמר אשר יהיה לו לשון עמיד, והזכור אינו נוטל צדדיו
 כנמוחזק לכן נאמר בכל אשר ימלא לו נשעת ירוסה לזכר. (הג"ח): על פני בן השנוואה הזכור, דקדק
 הדמנ"ן מדקאמר על פני דהא דאמרי' הסוה לכן הזכור אין דכרו קיימין ועובר זלאו ועסה,
 היינו דוקא צמיי הזכור, אבל אם נח הזכור צמיי אזיו אעפ"י שהוא יורם חלק זכורתו זקנר
 ומורישו לזניו מן הדין, אם אמר הזקן ירשו זני כך וכן וזנו של זני הזכור יטול כך וכן זנכסי,
 דכרו קיימין כדרך שהם קיימין זמקוס שאין הם זכור, וכן אינו עובר זלאו אם לא הכיר הזכור
 לאמר נוסו, כי לא נמלאו על פני' דק צמיי, על פני אשרן אזיסי, על פני שהם אזיו וכן כלם,
 עכ"ד. והטור צפיקוסו על התורה העתיקה, ומן התימה שלא העתיק דכרו צפיקוסו צמוסי, וגם
 לשאר פוסקים לא מלאמי שהביאו דין מדע זה, וראיית הכנז"ן ענישנא דקדא יש מקוס לדחות,
 כי יש לפרש לשון על פני, כמו המכעיסים אותי על פני (ישעי' ס"ה) שטעמו שלא לרזוני, וכן
 אם לא על פניך יזכרך (איוב א') וכן לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, שפיקוסו נגד רזוני
 (טס ויידער וויללען, טוס טראַטן) כי מלת פנים יורה על הרגון, ומלת על יורה שהנגדות, והיה
 טעם המקרא לא יוכל לזכור את הזכורה שלא לרזון הזכור, אבל אם הזכור נמחלה זכך אין
 כאן משום לא יוכל לזכור, ואשמעי' קרא בזה אע"פ דנאומר לא אירש את אצא לא אמר כלום
 אפילו קנו מירו (עיי' צמיי פכ"ג מליסות ה"ה, וצאסי' סי' ל"ב) מ"מ שאני זכור דמתנס קרי'
 דמתנא, אם נמל את זכורתו צפיקוס הוי' מקילה.

אלוה

1. מה הקושי האפשרי בקטע הראשון ומה מצנה פרשניו?
2. מהי דעת הרמב"ן במקרה מות הזכור בצד אביו חי?
3. למה פרשניו אינו מקבל דעתו של הרמב"ן?
4. מה קורה אם הזכור מותר ואחיה על זכותו?

* * *

ג. רש"ד הירש.

פרק כא' פסוק יח':

כי ייחיה לאיש בן. לא נאמר בפשטות: "כי יהיה
 בן סורר ומורה" וגו'; אף לא נאמר: "כי יהיה לאב בן"
 כדוגמת "בן הייתי לאביו" (משלי ד, ג), שכן שתי הלשונות
 האלה היו תופסים את הבן רק באופן כללי כבן שנולד
 להוריו; אלא נאמר: "כי ייחיה לאיש בן" בדומה לאמור
 לעיל "כי יתייך לאיש שתי נשים". לשון זו תופסת את הבן
 ביחסו לאביו כאיש, והוא בן שהאיש כבר היה זכאי לראות
 בו את יורשו ואת ממשיכו שלעתיד. ראוי היה שילך
 בעקבות אישיותו של אביו ויהיה "בן" כמשמעו: "אבך"
 הבניין ו"בנאי" הממשיך לבנות את בית אביו. רעיון זה
 בולט על ידי הניגוד שבין בן סורר ומורה הנידון כאן לבין
 הבן הנידון במצוה הקודמת, הנקרא "ראשית אנו". שם
 האב הנוטה למות רואה בבניו את יורשי רכושו, והוא יודע
 שהם ימשיכו את המפעל שהוא פעל כאיש לפרנסת ביתו
 ומשפחתו. ואילו כאן הוא רואה בבן הזולל והסובא את מי
 שעתיד לבזוז את ירושת אביו: "שסוף מגמר נכסי אביו"
 (סנהדרין עב ע"א). נמצאת אומר: לשון "בן" כשהוא
 לעצמו כולל גם את הבן בגיל הילדות, ואילו לשון "כי ייחיה
 לאיש בן" מורה שהבן כבר הגיע לגיל שהאב — כאיש —
 כבר רואה בו את האיש שלעתיד, כי הבן כבר התקרב אל
 אביו — כאיש — וקרוב הוא להיות איש כאביו: "כי ייחיה
 לאיש בן — בן הסמוך לגבורתו של איש" (שם סח ע"ב).
 על פי ההלכה הרי אלו שלושת החדשים הראשונים אחרי

(יח) דין בכור לנחלה הבלית את השיבות הבן כמי שנוטל
 זכויות ברכוש וממשיך את אישיות האב במשפחה
 ובבית. על כך מוסיפה התורה את דין בן סורר ומורה,
 שההורים עצמם דורשים את מותו כדי להציל אותו
 מהשתתה גמורה. בכרך ח של ישורן כבר עסקנו בהרחבה
 בפרשה זו. הזכרנו שם את השיטה (סנהדרין עא ע"א) שדין
 בן סורר ומורה "לא היה ולא עתיד להיות"; בכל עבר ובכל
 עתיד הוא היה ויהיה רק הלכה עיונית שהתנאים האמורים
 בה מונעים את הגשמתה למעשה, ואף על פי כן או דוקא
 משום כך הוא אוצר בלום של אמיתות הינוכיות שחקירתן
 היא בגדר "דרוש וקבל שכר": העוסק בהן יפיק מוון תועלת
 מרובה למלאכת החינוך של ההורים.
 מצוה זו חורצת את דינו של פושע צעיר כמי שאין לו
 תקנה, והיא גזרת עליו מיתה משום שזו היא הדרך היחידה
 להציל אותו מהשתתה גמורה לעתיד. "בן סורר ומורה נידון
 על שם סופו, ימות זכאי ואל ימות חייב" (שם עא ע"ב).
 אולם דין זה תלוי בפרטים שונים של הגיל, של הפשע
 ובייחוד של יחס ההורים זה לזה ויחסם לבן, ורק אם
 נתקיימה פעולתם המשותפת, מילאו ההורים את תפקידם
 החינוכי ורק אז ניתן לומר שהאשמה תלויה רק בטבע הבן
 שאין לו תקנה. על ידי כך כבר רמזה התורה לאותם
 העניינים שהם תנאי קדם לכל הצלחה בחינוך. כבר ניסינו
 להבליט ולהסביר את העניינים האלה במאמר שהוזכר
 לעיל. הרינו מפנים לשם, וכאן נרשום את העניינים האלה
 רק כדרך שהם עולים מתוך ביאור הכתובים.

כי תצא

"סורר ומורה". לא הרי "סורר" ו"סור" כהרי "מרה".
 ה"סורר" נוטה בהתמדה מן הדרך שנצטווה עליה והוא
 מסרב ללכת בה; כך: "כפרה סררה" (הושע ד, טז): פרה
 שאיננה ניתנת להנהגה. כנגד זה ה"מורה" גם עושה מעשה
 חיובי בניגוד לרצונו של אחר (ראה פי' בראשית כא, לד'
 לה). כך גם בספרי: "ומורה — שמורה לעצמו דרך
 אחרת"; וכן: "סורר על דברי אביו ומורה על דברי אמו,
 סורר על דרכי תורה ומורה על דברי הדיינים" (על פי
 גירסת הילקוט). אין הוא עושה את רצון אביו והוא פועל
 בניגוד לרצון אמו; כמו כן אין הוא מקיים את מצות ה'
 והוא עושה את ההיפך ממה שבני אדם דורשים.
 איננו שמע בקול אביו ובקול אמו. רק אם
 יש לילד גם אב וגם אם; ורק אם גם אביו וגם אמו הפעילו
 עליו את השפעתם המתנכת; ורק אם האב והאם מדברים
 בקול אחד, כאמור בפסוק כ: "איננו שמע בקלנו"; ורק אם
 שניהם עומדים מול הילד באותה מידה של כובד ראש
 וכבוד; ומעל הכל, רק אם יש ביניהם אחדות דעים ורצון
 משותף — רק אז יכולים הם לומר לעצמם שלא הם
 אשמים בקלקלת בנם. אם חסר אחד מכל אלה, ובייחוד אם
 אין הסכמה בין האב לבין האם ואין הם מחנכים בכיוון
 אחד, הרי קלקלת הילד עדיין איננה מוכיחה את ההשחתה
 המוסרית של טבעו. אילו נתחנך כהלכה על ידי אביו ואמו,
 אפשר שהיה מתפתח בדרך אחרת, ומה שצונת בידי
 ההורים יכול לתקן על ידי החיים והנסיין.
 ההסכמה הגמורה בין האב לבין האם היא התנאי הקודם
 לכל האמור כאן, ודבר זה משתמע גם מן ההלכות האמורות
 בהמשך.

הבאת סימני בגרות, אחרי שכבר עברו עליו שלוש עשרה
 שנה. "כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ג' חדשים
 בלבד" (שם סט ע"א).
 בהגבלה זו נותנת התורה רמז גדול לכל המחנכים
 הרואים לעתידם המוסרי של הניכיהם. בחדשים
 הראשונים שלאחר גיל בר-מצוה רואה התורה את התקופה
 המכרעת על עתידו המוסרי של האדם. על פי ההשקפה
 המקובלת הרי בתקופה זו של התעוררות החושניות
 מתעורר כח הרע שבאדם, ואילו התורה מצפה דוקא
 בתקופה זו לנצחוננו המכריע של הטוב; היא מצפה שהטוב
 יתעלה תוך כדי מאבק עם החושניות ויגיע ל"גבורתו"
 המוסרית של האיש. בורא האדם נתן לבחור את תקופת
 המאבק, והוא שהפך תקופה זו למעוררת הרוח המתלהבת
 לכל ערך מוסרי נעלה והפונה עורף בסלידה ובזו אל כל
 גסות ושפלות. והדברים אמורים בייחוד בבחור היהודי; אם
 ההורים קיימו בו את חובתם וגידלוהו על ברכי התורה
 והמצוה, הרי הם יודעים שהוא נהיה עתה "בר-מצוה" —
 בן למצוה שניתנה מאת ה'. הם יכולים להפקיד אותו בידי
 כותה המחנך של תודעת המצוה, ועליו נאמר במידה גדולה
 עוד יותר: "בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין"
 (קידושין ל ע"ב). התורה מצפה שהבן שבגר והיה לעלם,
 ישמע בקול הוריו עם כניסתו לימי העלומים ויתרחק
 בתקופה זו מן החושניות והגסות ויפנה אל ערכי הרוח
 והמוסר. כח השפעת רוח ה"מצוה" על הבחור נמדד על פי
 מידת היענותו לציפיות אלה, שהרי זה עתה הוא נקרא
 להצטרף אל דגלה בכובד ראש של איש ובשמחת נעורים.
 נראה לנו שאין זה רחוק לומר שזו גם כוונת המשנה
 (סנהדרין סח ע"ב) שאיננה אומרת: "בן ולא איש — קטן
 פטור שלא בא לכלל עונשין" אלא: "קטן פטור שלא בא
 לכלל מצות". כי התורה מצפה שלא מיראת העונש אלא
 מתוך שמחה של מצוה ועוצמת רוח המצוות יפנה העלם אל
 אורחות המוסר. גם הגמרא המבארת מבדילה בין "בא
 לכלל מצות" לבין בא לכלל עונשין (שם).

אלו

1. פרשנו רואה מצוה זו אפן פינה בהדרכה חינוכית, מה אמיוא לכך?
2. איך יתכן שכל זה מתקיים במצוה שלא היתה מצוה?
3. מה הרציון שיש מצוה כזאת ודוקא היא חשופה ללימוד ולאוסר השכל?
4. מה בדיוק הדינים השונים ההוסכים את המצוה לבגרות אפסרית לקיום?
5. מה לומר פרשנו צמורנו כאחנכי ילדים?
6. איך קושר פרשנו מצוה זו למצוה הקודמת בפרשתנו?

* * *